

Сергій Павленко

МАЗЕПА – НЕ ГЕТЬМАН-ДЕРЖАВНИК?

Відповідь на рецензію Олексія Сокирка. – УГО, вип. 2. – С. 183-197.*

У листопаді 1999 року газета *«Аргументы и факты в Украине»* (№ 47) опублікувала невеличку замітку *«По делам их узнаете их»* – відповідь на запитання читача, чи справді І. Мазепа є національним героєм? Анонімний автор повідомляє передплатникам досить вбивчі аргументи для їхніх самостійних висновків: ще будучи генеральним осавулом, претендент на гетьманську булаву *«сочинил жуткий донос на своего гетмана»*; *«князю Василию Голицыну Мазепа дал взятку: 11 тысяч золотых рублей... И стал Гетманом!»*; також *«католик» «ввел в Малороссии панщину и даже казаков превращал в крепостных»*. написав донос на Кочубея і вкрав разом з Орликом усю казну *«при переходе к шведам»* (с. 21). На перший погляд, згадане й коментарів не потребує – що тут поробиш, якщо видання переслідує певну мету, а тому й залучає для її реалізації не фахівців, а дилетантів, які знаходять велике задоволення в очорненні минулого України. На жаль, звинуватити їх в осучасненому фальсифікаті дуже важко. Будь-хто, зацікавившись доброю Мазепи, звернеться до книжкових магазинів, аби придбати найсучаснішу *«Історію України»*, видану у 1998-1999 роках. Про що ж дізнається з неї студент, якому потрібно писати реферат, або вчитель готуючись до уроку? Парадокс: але практично усі

---

* Друкується у авторській редакції (Ред.).

«АиФУ» й до кінця ХХ століття преспокійно кочують у щойно виданих підручниках з історії! Не десь у Росії, а у нас, в Україні! Так, у навчальному посібнику В. Семененка, Л. Радченко *«История Украины»* (Харків: «Торсинг», 1999. – 480 с.) читаємо, що В. Дунін-Борковський *«одолжил И. Мазепе в августе 1687 года 10 тысяч рублей на подарки московским царедворцам, и прежде всего фавориту Софьи – В. Голицину. Впоследствии свой долг гетман вернул, передав во владение генеральному обозному несколько поместий»* (с. 166).

Вихід книги *«Міф про Мазепу»* (Чернігів: Сіверянська думка, 1998. – 248 с.) дає укладачам підручників, іншим дослідникам привід для переосмислення багатьох функціонуючих і донині історичних догм, якоюсь мірою поживу для їхніх студій, застерігає, якщо вони не приймають версій, аргументів автора, хоча б не проявляти категоричність в оцінці тих чи інших дій гетьмана. На жаль, старі історіографічні схеми, всупереч новим реаліям доби, відсутності ідеологічної, партійної цензури, настільки стали «абсолютними істинами», що й досі тримають під своїм магічним впливом частину науковців. Поява критичної рецензії Олексія Сокирка *«Тринадцятий міф про Мазепу»* (УГО. Випуск 2. – К., 1999. – С. 183-197) – красномовне тому підтвердження.

Рецензент, скептично ставлячись до 12 викладених у *«Міфі про Мазепу»* спростувань, висловлювань автора типу «гетьман-патріот», «корманич України», «гетьман-державник», підсумовує свої міркування однозначним висновком: *«Книга Сергія Павленка... витворює низку інших міфів, що на диво схожі з попередніми і різняться лише розставленням оціночних знаків. Отже, новий міф створено, але чи місце йому в царстві Кліо?»* (с. 196). Який же міф створив С. Павленко? Що Мазепа – патріот, гетьман-державник? Рецензент вважає його насправді не патріотом, не державником, а політичним

авантюристом? Що ж, О. Сокирку ніхто не забороняє так думати. Але ж автор очікував від нього як Рецензента не лише скепсису, іронії, але й контраргументів щодо оцінок заявлених міфів. О. Сокирко, незважаючи на великий обсяг рецензії, не зміг спростувати з фактами в руках бодай одну головну тезу дванадцяти розділів книги!

Причина тому банальна. Якби Рецензент був хоч частково обізнаний з мазепіаною, то він міг би швидко побачити, що у книзі нове, чи є у ній які запозичення і т. п. Але він у цьому плані безпорадний, бо ж, схоже, навіть праць Ф. Уманця, О. Оглоблина не читав. Адже, за його словами, їхні *«інтерпретації політичної історії Гетьманщини Автор поклав у основу багатьох своїх побудов»* (с. 184). Які саме? О. Оглоблин стверджує, що було повстання Петрика, якого надихнули на проведення акції полтавська старшинська опозиція, В. Кочубей. Я ж даю докази організації антимосковського виступу Мазепою! О. Оглоблин не сумнівається у тому, що гетьман підписав договір з польським королем. Я спростовую це хибне твердження. О. Оглоблин не вважає Соломона посланцем Мазепа до Варшави. По-іншому він трактує арешт Семена Палія. Ф. Уманець, як і О. Оглоблин, не знаходять в реаліях 1690-их років причин для підготовки на Гетьманщині антимосковського повстання...

По суті, один з найважливіших розділів книги *«Міф одинадцятий: зрадницький договір»* у цьому зв'язку О. Сокирко просто оминає. Відмовляє він автору і у пріоритеті спростування фальшивих листів до гетьмана канцлера Г. Головкина та миргородського полковника Д. Апостола, бо це, мовляв, давно уже всім відомо, мета їх написання *«в принципі не викликала двозначних тлумачень»* (с. 193). Відсилаємо автора до розвідки Н. Герасименко про Д. Апостола, де є такі рядки: *«Деякі дослідники скептично поставилися до цих документів. Так, Б. Крупницький,*

автор найбільш ґрунтовної праці про життя і діяльність Д. Апостола, вважав їх досить сумнівними (...) Однак думка про сумнівність документів, опублікованих Д. Н. Бантиш-Каменським, спростована М. І. Костомаровим у дослідженні про гетьмана І. С. Мазепу. Історик викладає події, пов'язані з поверненням Апостола до царя, на основі двох опублікованих листів, не маючи ніякого сумніву щодо їх автентичності. Один з них, лист канцлера Г. Головкіна, він наводить у дослідженні повністю, посилаючись на Архів іноземних справ. Таким чином, сумніви щодо дійсності одного з двох листів, як бачимо, безпідставні. А оскільки у листі канцлера згадується про лист Д. Апостола до І. Мазепи, то підтверджується і справжність другого листа. Отже, переговори Д. Апостола з царем сприяли погодженню умов переходу І. Мазепи до царя, що підтверджували обидва листи»¹. Дослідниця повторює подібні думки і в одному з нарисів книги «Володарі гетьманської булави»². Російський історик В. Артамонов у 1997 році, пишучи про час Мазепи, зазначає, що гетьман «здійснив третю спробу зрадити, задумавши заслужити прощення царя видачею короля»³. Є подібні твердження й в інших розвідках, хоча вони спростовані мною ще у 1994 році⁴. До аргументації, викладеної у «Міфі про Мазепу» щодо справжності намірів гетьмана видати царю Карла XII, додаю недавно розшуканий мною документ, який ставить остаточно крапку в цьому питанні. На чорновому посланні Д. Апостола до І. Мазепи виявлена правка Головкіна і на останній сторінці припис: «Писма, что писаны к Мазепе по измене ево фальшивые от канцлера»⁵.

Для Рецензента «справжні мотиви й обставини створення легенди (юний Мазепа, прив'язаний до коня. – Авт.) зусиллями Христини Пеленської та Теодора Мацьківа давно стали аксіомою» (с. 188). Чому ж тоді історики О. Ковалевська (автор дисертації з мазепознавства), Ю. Пінчук практично одночасно зі мною повертаються до цієї теми,

займаються «реабілітацією» молодого Мазепи⁶?

Не орієнтуючись як слід у проблемах мазепознавства, О. Сокирко, взявши на себе важку ношу Рецензента, змушений вести мову «вокруг да около» рецензованого дослідження. Так, вихопивши з книги фразу *«Правобережців називали поляками (бо належали до Польщі), а лівобережців – литвинами»*, він радить автору зайнятися самоосвітою і прочитати праці Терези Хинчевської-Геннель або Франка Сисина, білоруських вчених, тоді б у *«Міфі про Мазепу»* *«не звучали б так недолуго репліки (?) про українців-«поляків», а надто – про литвинів (цей етнонім, як відомо, вживався у Московській державі та Гетьманщині на позначення населення сучасної Білорусі)»* (с. 187). І не тільки, шановний п. Сокирко! У відписці полкового воєводи Н. Одоевського в Посольський приказ від 9 червня 1646 року повідомляється про приїзд купців з Батурина з вином та тютюном і зазначається: *«В распросе де ему те литовские люди сказались черкасы литовского города Батура»*⁷.

О. Сокирко намагається переконати читача за будь-яку ціну у заздалегідь визначеному висновку про недолугість рецензованих ним студій, неспроможність автора як дослідника. При цьому він часом вдається до навмисного перекручення авторських ідей. Ознайомимось з деякими найбільш одіозними у цьому плані міркуваннями Рецензента:

1. *«... Публікації російських джерел початку XVIII ст. ... у вступі оголошено брехливими»* (с. 194). Натомість у вступі автор цитує лист М. Костомарова до О. Лазаревського від 23 вересня 1877 року: *«...з якого роду джерелами я маю діло? З реляціями гетьманів, їх висланців, московських урядників... Щирості тут бувало мало, а часто й свідомо брехня або ігноранція»*. Далі на наступній сторінці автор зауважує: *«Ми вже вище наводили важливе свідчення М. Костомарова про те, з якими*

односторонніми, брехливими джерелами він мав справу в московських архівах». Де ж тут оголошення війни джерелам?

2. «Натомість у роботі практично відсутні поклики на публікації російських джерел... у тому числі найцінніше з них – корпусне видання «Письма и бумаги императора Петра Великого» (с. 194). Але ж у книзі є три посилання на згадані листи! Це справді цінне джерело. Однак потреба у ньому для написання «Міфу про Мазепу» була незначна. Що ж до інших російських джерел, то вони використані там, де необхідно. О. Сокирку треба було б ретельніше переглянути їх список!

3. «Автор не спромігся бодай ознайомитись з великою військово-історичною літературою (...), яка містить вузько спеціальну трактовку кампанії 1708-1709 рр. Див., наприклад: (...) Стилле А. Карл XII как стратег и тактик в 1707-1709 гг. – Спб., 1912. – С. 70». Виглядає знову ефектно. Та на сторінці 243 «Міфу про Мазепу» є посилання на це видання! Якби Рецензент переглянув мою книгу «Загибель Батурина 2 листопада 1708 року», видану ще у 1994 році, то не тільки задовольнився б списком літератури про Північну війну («Письма...», «Труды Императорского Военно-исторического общества» і т. п.), а й обережніше займався підтасовкою історичних фактів під власну хибну інтерпретацію української історії доби Мазепи. Так, у розвідці «Сердюцька піхота українських гетьманів» він пише: «У вирішальному 1708 р. майже всі сердюцькі полки мали хронічний некомплект. За свідченням очевидців, у чотирьох полках, котрі обороняли Батурина, «и трехсот человек не будет»⁸. Та йдеться ж про 300 сердюків, які врятувались після батуринської різні⁹! А загинуло їх більше 2000! За показаннями сердюка К. Семененка від 11 грудня 1708 року залишкам чотирьох полків (300 чоловік!), які брали участь в обороні Батурина, Мазепа наказав «стоять в

*Гадячю с шведами»*¹⁰.

4. В обороні Мазепи С. Павленко *«нападає навіть на Байрона, Вольтера, Пушкіна, Словацького й Брехта»* (с. 188). Де Рецензент розпізнав агресивний намір автора? Чи не в рядках про те, що скандально-романтична легенда *«стала основою або поштовхом для написання літературних творів Д. Байроном («Мазепа», 1818), В. Гюго («Мазепа», 1829), К. Рилєєвим («Войнаровський», 1825), О. Пушкіним («Полтава», 1829), Ю. Словацьким «Мазепа», 1839), Б. Брехтом («Балада про Мазепу», 1955) та ін.»?*

5. *«Сергій Павленко прагне довести, що більшість повстань кінця 80-х – початку 90-х рр. насправді не були антигетьманськими»* (с. 190). Пане Сокирко! Не можна ж так пересмикувати думку автора. На сторінці 151 С. Павленко пише, що за 22 роки правління Мазепи *«не було жодного антигетьманського народного повстання!»*

6. *«Виникає між тим закономірне питання, яким чином із програмою гетьмана-державника можна сумістити, наприклад, масову міграцію лівобережного поспільства на Правобережну Україну?»* (с. 191). Рецензент при цьому посилається на книги О. Гуржія, Т. Чухліба. Вказує відповідні сторінки, які ніби підтверджують його аргумент. Та у праці О. Гуржія на зазначених 94-95 сторінках розповідається про те, що *«через утиски місцевої старшини лише в 20-х–40-х роках XVIII ст. з окремих сотень Миргородського полку повтікало понад 200 чоловік «з месних людей»*¹¹. Невже Рецензент не знає, хто у ті часи правив в Україні? Ніби граючись, він посилає нас до 25-26, 31 сторінок дослідження Т. Чухліба¹². Але ж там йдеться про добу Самойловича, про агітацію правобережних лідерів, які запрошували лівобережців переселитись до них! Лише нарешті на 21, 23 сторінках натрапляємо на суворі накази Мазепи полковникам забороняти переходи на Правобережжя. Проте де ж у них повідомляється про

масову міграцію? Згідно з «Вічним миром» 1686 року землі від Києва до Чигирини мали *«быть в пусте всегда»*¹³. Гетьман як васал надсилав царським урядовцям копи своїх грізних наказів (їх цитує Т. Чухліб), немовби демонструючи свою заповзятливість у виконанні договірних умов. Разом з тим польська сторона, як доповідав гетьман у Москву, порушувала укладені трактати, *«деякі польські пани на тому березі Дніпра почали були осаджувати слободи на порожніх місцях»*¹⁴. У нових поселеннях, як правило, осадники заохочували переселенців певними пільгами. І. Мазепі, як видно з його листа *«надежнійшому приятелеви»* переяславському полковнику Івану Мировичу, не подобалось, що Польща у такий хитрий спосіб прагне заволодіти землями Правобережжя, а тому він закликав старшину *«абы жаден з посполитой шляхты и з панов не важился городов и сел осажовати о пять миль от Дніпра»*¹⁵. Водночас гетьман, інформуючи Петра I про те, як він сумлінно виконує умови договору 1686 року, насправді на ділі все робив навпаки. Польському послу К. Ісаровичу у 1694 році він чесно зізнався, що *«кордони я собі ті осаджу»*¹⁶. Незважаючи на те, що цар дозволив паліївцям перебраться на Лівобережжя, І. Мазепа знаходить аргументи, аби вони залишились-таки на Фастівщині! Прийшовши з козацьким військом у 1704 році на Правобережжя, гетьман всупереч царським настановам за досить короткий час заселив зайняту територію своїми людьми. 21 листопада 1708 року київський воєвода Дмитро Голіцин повідомляв Гаврилу Головкіну: *«На сей стороне поселено жителей с 50000, и за таким случаем зело потребно. дабы Белоцерковский замок не упустить»*¹⁷. Російський резидент у Польщі А. Дашков у цьому зв'язку 11 грудня 1708 радив канцлеру написати польським магнатам, *«что и Украина доселе не отдана была чрез факции Мазепы, и деклеровать отдачу Украины»*¹⁸. То

де ж у згаданому контексті гетьман виступав не як державник?

7. «Погоджуючись із запропонованою Орестом Субтельним у монографії «Мазепинці. Український сепаратизм на початку XVIII ст.» концепцією розгляду повстання Мазепи в контексті боротьби національних еліт..., Автор вважає...» (с. 184-185). Якби Рецензент більше аналізував зміст, а не займався пошуком граматичних помилок у списку літератури, то він би звернув увагу, що я полемізую з Орестом Субтельним з приводу його думок, висловлених у статті «Порівняльний підхід у дослідженні постаті Мазепи»¹⁹... Тепер про деякі міркування-«спростування» Рецензента. Він ставить під сумнів версію автора про дезінформаційний характер листа Мазепи до С. Лещинського (січень 1709 року): «Адже хіба можна списати на звичайну дезінформацію нетерпляче очікування походу на Правобережжя не таких уже й малих сил Лещинського (підкріплених, крім цього, шведським корпусом генерала Крассау)» (с. 193). Справді, у листопаді – на початку грудня Карл XII, гетьман очікували допомогу від них. У листопаді до С. Лещинського був відправлений з відповідним посланням Федір Нахимовський. Але ж у січні 1709 шведи і мазепинці переконались, що їхні союзники мають проблеми. Вони були затиснуті у Польщі пропетрівськими силами, терпіли поразки. Історик Євген Тарле головною причиною їх малоактивності називає те, що польські війська «дуже вже були небоєздатними»²⁰. Причини появи розтиражованого російською стороною листа Мазепи з приписом «Вашої Королівської милості Мого Милостивого Пана, вірний підданий і слуга найнижчий Ян Мазепа. Гетьман» можна зрозуміти, прочитавши пораду А. Дашкова Г. Головкіну від 20 листопада 1708 року: «Еще же не изволили вы объявить в универсалах царского величества, что вся сия бысть в народе

отягчення для его, вора Мазепы, оболгания, что Кочубею голову отсекли и прочим, великое было отягчение и ругание, аще и чрез указы монаршеские. Однакоже, для его оболгания и сие пред народом казацким, разумеваю, быти приятно»²¹.

Рецензент, пишучи про те, що «Автор рішуче відкидає підтверджену джерелами версію про хабар, вручений генеральним осавулом своєму московському покровителю Василю Голіцину», мав би допомогти знайти їх. Які документи, свідчення, крім легенд, дають підставу говорити про те, що В. Дунін-Борковський позичив 10000 рублів Мазепі, аби той вручив їх фавориту царівни? Де подібну велику суму міг взяти в поході генеральний обозний? Не будемо повторюватись, бо обставинам появи цієї міфологічної версії присвячено кілька сторінок «Міфу про Мазепу». Є два важливі документи, у яких гетьман сповіщає про дарунки начальнику Посольського приказу – у «Записці» фігурує сума 10000 рублів²², а у «Росписи вещей, которые в разных временах даны от меня, Ивана Мазепы, Гетмана, с начала уряды Гетманского, во всі времена Князю Василью Голицину» – 17390 рублів²³. Згадані суми передані у Москву після виборів, найбільш ймовірно у 1688-1689 роках. Отже, це не хабар на гетьманство (спочатку гроші – а потім вибір!). «Записка» засвідчує, що на Коломаку у 1687 році новообраний гетьман справді давав обіцянку В. Голіцину. Але яку? Віддати 10000 рублів за вибір? Якби це було так, то відразу після приїзду у Батурин гетьман ламав би голову, як би пошвидше розрахуватися з князем, фактичним правителем Московії. Натомість Мазепа у «Записці» виправдовується, що, по-перше, «прирекая обітница моя вашей княжой вельможности не могла через немалое время прийти в належитое исполнение», по-друге, «же не моглем наскори приспособитися в такую способность, якая бы до посланья была удобна». І тільки, коли «теперь теды тую должность мою в пилности належитой составивши»,

посилає відповідний грошовий дарунок. При цьому Мазепа зазначає: *«Якое мое приношение изволь, ваша княжая вельможность, принять милостиво и ховати меня в милостивой отческой и благодительской своей ласці и заступлении»*. З чим же пов'язане це «приношение»? У *«Росписи»*, складеній гетьманом 24 грудня 1689 року за вимогою Петра I після падіння царівни Софії, Мазепа зізнається про те, що *«то дано неволею больше, нежели волею, с подущения и безпрестанных погрозов Леонтья Неплюева»*. Як відомо, восени 1687 року царські чиновники разом з деякими уповноваженими від гетьмана згідно з Коломацькими статтями та царським указом зробили опис майна, коштів Самойловичів. Безпосередньо за цим процесом наказано наглядати севському воєводі Леонтію Неплюєву. Половину виявленого скарбу він особисто мав доставити в Посольський приказ В. Голіцину. Після падіння останнього партія переможців не вдовольнилась *«Росписью»* Мазепа. Влітку 1690 року відбувся повторний опис майна, скарбів Самойловича, фактична ревізія²⁴ діяльності Голіцина, Неплюєва, гетьманських урядовців у вересні-листопаді 1687 року. Під час цієї перевірки з'ясовувалось, наприклад, що *«столник князь Андрей Шаховский тех Гришковых животов, крест и ефимки, и червонные золотые, и мелкие денги, и ружье и клейноты взял ли, и что взял? Также городничей и подьячей по мешку ефимков и иные клейноты имали ль и меж собою разделили ль? И кто имяны черниговцов и какова кто чину в том деле причинились и такое разграбления учинили?»* (Опись, с. 953). За першим переписом у замку і церкві було два сундуки, а за другим *«по сказке батуринаского той церкви священника Василия, те сундуки с серебряными денгами и с чехами поставлены, того он не ведает...»* Згадане красномовно свідчить про те, що і російські урядовці намагались якнайбільше поживитись

конфіскованим, і Мазепа старався приховати від вивезення до Москви значної кількості коштовностей, майна, грошей Самойловичів. При тому він це явно робив зі згоди з В. Голіциним, за домовленістю з ним на Коломаку саме про такий неофіційний поділ конфіскату. Бо ж спочатку командує російською армією хотів забрати всі скарби гетьмана-«зрадника» у царську казну. Але його переконали вчинити по-іншому! У виграші від цього залишалась Гетьманщина, бо вона, по-перше, не втратила повністю військовий скарб, по-друге, отримала набагато більше, ніж мала одержати в результаті чесного розподілу коштів скинутого гетьмана, а також В. Голіцин, автор відповідної статті Коломацької угоди. Фактично за власну ідею, врахування прохання старшини та Мазепи він взяв у 1688-1689 роках наперед домовлені комісійні. В описі майна Самойловича, наприклад, фігурує «шатер турецької». «Шатер турецької» зустрічаємо й в «Ростиси»! А оскільки Мазепа не поспішав з якихось причин виконати свої зобов'язання щодо «комісійних», то про це йому і нагадав Л. Неплюєв шляхом шантажу: він тримав під вартою переяславського полковника Родіона (Райчу) Дмитрашка, який весною 1688 року їздив у Москву скаржитись на гетьмана... Сам севський воевода як посередник і наглядач за передачею конфіскату отримав, як довідуємось з тієї ж «Ростиси», неофіційно майже 5000 рублів! Таким чином, як бачимо, йдеться про відкупні, комісійні, а не про хабар за гетьманство на Коломаку.

Деякі зауваги Рецензента взагалі незрозумілі. Так, він пише: «Замість застосування виробленої істориками впродовж останніх десятиліть постановки перед джерелами багатопланових «глибоких» питань. Автор користується евристично обмеженою зовнішньою й внутрішньою їх критикою (причому це стосується, головним чином, фальсифікатів або документів сумнівного

походження, відносну інформативну цінність котрих було доведено ще в минулому столітті – протоколів допитів Кочубея та Іскри, листування Мазепи з Головкіним тощо» (с. 194, підкреслення моє). Отже, матеріали допиту Кочубея, листування Мазепи з Головкіним (не фальшиві листи останнього до гетьмана!) – це документи сумнівного походження, які, до того ж, мають відносну інформаційну цінність? Ким це доведено? Або така фраза Рецензента: *«Пубертатність Мазепи-політика мають демонструвати й два наступні розділи – «Міф четвертий: хабар Голіцину» й «Міф п'ятий: двадцять років вірнопіддано служив царю»* (с. 188). Пубертатний (від лат. *pubertas* – статева зрілість) – пов'язаний з статевим дозріванням; пубертатний період- період статевого дозрівання. Так трактує це слово *«Словник іншомовних слів»*²⁵. До чого воно вжите у згадуваному контексті? Статеве дозрівання Мазепи-політика? Деякі слова рецензії взагалі не можна знайти в одинадцятитомному словнику української мови! Що це – прагнення Рецензента вивищитися над автором своїми знаннями маловживаних термінів логіки, переконати читачів у науковості власних студій?

Для О. Сокирка є загадковим те, що я цитую Невіля, Гордона, посилаючись на різні видання. По-перше, цим розширюю список джерел для дослідників теми, по-друге, іноді це роблю вимушено – важливі моменти гордонівського щоденника після 1686 року не перекладені цілісним масивом, деякі місця перекладачами витлумачено по-різному. Рецензент дорікає автору, що посилання на зарубіжні архівосховища автор *«усупереч стандартам оформлення наукового апарату»* подає в україномовному варіанті. Знову ж таки – де опубліковані ті стандарти? Адже якби вони були затверджені ВАКом чи Інститутом історії України НАН України, то тоді б всі дисертанти, автори монографій їх дотримувались. Але оскільки це «звичаєве право», то до нього й відповідне ставлення не тільки

автора.

Рецензент, атакуючи кавалерійським наскоком «Міф про Мазепу», забувся про те, що для подібного нападу потрібні не тільки велике бажання розправитися з опонентом, лантух ярликів, але й гостра зброя – докази, аргументи, документи. Тому його словесні приниження «щиро патріотичного дискурсу Автора» (с. 195) не потрапили у ціль, а здійняли хіба що хмару куряви. Пил на якийсь момент може завдати шкоди зору – але ж ним не приховаєш те, що є насправді...

Постать Мазепа, його час ще потребують не одного серйозного, незаангажованого дослідження. Дослідника-патріота тут чекають справжні Авгієві стайні бруду, який віками нагромаджувався і не прочищався! Хоча О. Сокирко скептично ставиться до таких понять, як патріотизм історика (мовляв, це почуття шкодить об'єктивізму, заганяє вченого в публіцистику), я не вважаю його негативною якістю шукача істини. Навпаки – він був і є рушієм, головним стимулом пошуку незнаного, непоміченого, забутого в історії України. Ті ж, хто працює на «території Клію» з холодним серцем, без любові до своєї Батьківщини, з скепсисом та іронією до її минулого, керманічів, на жаль, найчастіше вдовольняються поверховими історіографічними схемами. Що ж, кожному своє...

¹ Герасименко Н. Данило Апостол – гетьман Лівобережної України (1727-1734) // Український історичний журнал. – 1992. – № 3. – С. 95.

² Герасименко Н. Данило Апостол // Володарі гетьманської булави. – К.: Варга, 1994. – С. 527.

³ Артамонов В. Позиції гетманської влади в Росії на Україні в кінці XVII – початку XVIII століття // Росія-Україна: історія взаимоотношень. – М.: Школа «Язика русской культуры». – С. 96.

⁴ Павленко С. *Загибель Батурина 2 листопада 1708 року*. – Чернігів.: Редакційно-видавничий відділ облуправління по пресі, 1994. – С. 131-132.

⁵ Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – Ф. 61. – № 1787. – Арк. 38.

⁶ Пінчук Ю., Ковалевська О. *Про маловідомі сторінки з життєпису гетьмана України Івана Мазепи // Історія України*. – 1998. – № 3. – С. 7.

⁷ *Воссоединение Украины с Россией*. Документи и материалы в трех томах. – М.: АН СССР, 1954. – Т. 1. – С. 114.

⁸ Сокирко О. *Сердюцька піхота українських гетьманів // Київська старовина*. – 1999. – № 6. – С. 54.

⁹ Павленко С. *Загибель Батурина 2 листопада 1708 року*. – С. 98.

¹⁰ *Письма и бумаги императора Петра Великого*. – Москва-Ленинград, 1951. – Т. 8. – Вып. 2. – С. 1050.

¹¹ Гуржій О. *Українська козацька держава в другій половині XVII-XVIII ст.: кордони, населення, право*. – К.: Основи, 1996. – С. 95.

¹² Чухліб Т. *Козацький устрій Правобережної України (остання чверть XVII ст.)*. – К., 1996.

¹³ *Полное собрание законов Российской империи*. – СПб, 1830. – Т. 2. – № 854. – С. 290-292.

¹⁴ Чухліб Т. *Вказана праця*. – С. 23.

¹⁵ *Письмо Мазепы о заселении правобережного Приднепровья в конце XVII в. // Киевская старина*. – 1898. – Май. – С. 52.

¹⁶ Чухліб Т. *Вказана праця*. – С. 22.

¹⁷ *Письма и бумаги императора Петра Великого*. – Т. 8. – Вып. 2. – С. 948.

¹⁸ Там само. – С. 868.

¹⁹ Субтельний О. *Порівняльний підхід у дослідженні статті Мазепи // Український історичний журнал*. – 1991. – № 2. – С. 125-129.

²⁰ Тарле Е. *Северная война*. – М.: Издательство социально-экономической литературы, 1953. – С. 270.

²¹ *Письма и бумаги императора Петра Великого*. – Т. 8. – Вып. 2. – С. 877.

²² Устрялов Н. *История царствования Петра Великого*. –

СПб, 1858. – Т. 1, – С. 356.

²³ *Источники малороссийской истории, собранные Д. Н. Бантыш-Каменским.* – М., 1858. – Часть I. – С. 327.

²⁴ 1690 г. *Опись движимого имущества, принадлежавшего малороссийскому гетману Ивану Самойловичу и его сыновьям, Григорию и Якову* // Русская историческая библиотека, издаваемая Археографическою комиссиею. – Петербург, 1884. – Т. 8. – С. 950-1198.

²⁵ *Словник ініомовних слів.* – К., 1975. – С. 560.